

๒๖. ปฏิเวธในมรรคแห่งวิชา ๓

Penetration of the Threefold Knowledge Path

By Nithee Siripat – Siripat.com and Academiae Network, 2015

ความสำคัญของบทความ

ผู้ปฏิบัติธรรมจำนวนมากนั้น มักเกิดความลึกลับสงสัยในการเจริญอริยมรรค เพราะเกิดความอยากใน “**ปฏิเวธ สัทธรรม**” หมายถึง สัทธรรมคือผลอันจะพึงเข้าถึง หรือบรรลุด้วยการปฏิบัติ ได้แก่ มรรค ผล และ นิพพาน นั่นคือ กลายเป็น “**ผู้หวนไหว**” คือ “**ผู้ฟุ้งซ่าน**” ที่เรียกว่า “**วิกรมุปมานสุต**” ในสภาวะถึงความฟุ้งซ่านดังกล่าวนี้ หมายถึง “**การเข้าถึงธรรมสมาธิได้ไม่จริง**” ที่ประกอบด้วย “**ปราโมทย์-ปีติ-ปีสัทธิ-สุข-สมาธิ**” เลยยังไม่เกิด “**จิตตสมาธิ**” ที่ประกอบด้วยองค์มรรค ๓ แห่งอริจิตต์ ได้แก่ (๑) “**สัมมāvāyāma**” ด้วยการเจริญสัมมปปธาน ๔ (๒) “**สัมมาสติ**” ด้วยการเจริญสติปัฏฐาน ๔ และ (๓) “**สัมมาสมาธิ**” ด้วยการเจริญฌาน ๔ ตามลำดับ ในทางตรงกันข้าม กลับกลายเป็น “**มิจฉāvāyāma-มิจฉาสติ-มิจฉาสมาธิ**” ความพยายามฝึดความระลึกลับ ความตั้งจิตฝึด ซึ่งในความเป็นจริงน่าจะเป็นเรื่อง “**อตุตฺตสมฺมาปณฺธิ จ**” คือ ตั้งตนไว้ชอบ การตั้งความปรารถนาที่ถูกต้องเหมาะสมในธรรม [สัมมาปณฺธิ] จึงเป็นเรื่องสำคัญในการบรรลุถึง “**อริยมรรค**” ที่เริ่มต้นด้วย “**วิชา ๓**” เมื่อจิตตั้งมั่นดำรงอยู่ด้วย “**เอกัคคตาแห่งสมาธิ**” ไม่ว่าจะในระดับฌานสมาบัติขั้นไหนก็ตาม แต่ขั้นที่ดีที่สุด คือ “**จตุตถฌาน**” [อุเบกขา-เอกัคคตา] เพราะพ้นจากธรรมอันเป็นข้าศึกทั้งหลาย กล่าวคือ “**นิรวรณํ ๕-วิตก-วิจารณ์-ปีติ-และ-สุข**” โดยปราศจากนิรวรณแล้ว [นั่นคือ **กามฉันทะ-พยาบาท-ถิ่นมิทธะ-อุทธัจจกุกกุจจะ-วิจิกิจฉา-อวิชชา-อโรติ-อกุศลธรรมทั้งปวง**] ถือว่าเป็น “**วิปัสสนา**” คือ ไม่จุ่มมัว ไม่มีอุปกิเลส ดังนั้น ผู้ปฏิบัติธรรมย่อมได้ชื่อว่า “**ธมฺมปีติ**” คือ “**ผู้เฝือก้อมในธรรม-ผู้ค้ำชูธรรม**” นั่นคือ ผู้มีปัญญาที่เห็นธรรมได้ด้วยตนเอง นั่นคือ (๑) ผู้ปฏิบัติธรรมย่อมมีปริชาสามารถเจริญญาณในวิปัสสนาได้ คือ “**โสภตญาณ-ญาณ ๑๖**” กล่าวคือ สามารถเข้าถึงปัญญาที่ตรัสรู้ธรรมได้ด้วยโลกุตตรปัญญาแห่ง “**มัคคญาณ**” กับ “**ผลญาณ**” และ/หรือ (๒) ผู้ปฏิบัติธรรมย่อมมีสามารถเจริญความรู้พิเศษคือ “**วิชา ๓**” กล่าวคือสามารถเข้าถึงปัญญาที่ตรัสรู้ธรรมได้ด้วยโลกุตตรปัญญาแห่ง “**อสาวิกขยญาณ**” ในอีกมุมหนึ่ง ธรรมที่เกิดขึ้นหลังจากสมณะในภูมิแห่งวิปัสสนากัมมัฏฐาน คือ สภาวะธรรมที่เป็น “**ญาณในวิปัสสนา**” หรือ “**วิปัสสนาญาณ**” เกิดขึ้นพร้อมๆ กันในคราวเดียว (๑) “**นามรูปปริจเฉทญาณ**” ย่อมเกิดขึ้นได้พร้อม “**ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ**” คือ ระลึกชาติได้ (๒) “**ปัจจยปริคคหญาณ**” ย่อมเกิดขึ้นได้พร้อม “**จตุปปาทญาณ-ทิพพจักขุญาณ**” คือ ตาทิพย์ เห็นชีวิตสันตติของสัตว์ที่เป็นไปตามกรรม (๓) “**มัคคญาณ-ผลญาณ**” ย่อมเกิดขึ้นได้พร้อมกับ “**อสาวิกขยญาณ**” คือ ความตรัสรู้ ซึ่งเกิดหลังจาก “**ปัจจเวกขณญาณ-ญาณทัสสนะอันมีปริวัฏฏ์ ๓**” ด้วยเหตุนี้ ผู้ปฏิบัติจึงไม่ควรมีจิตฟุ้งซ่าน จนเกิดความทะยานอยากในการบรรลุธรรมวิเศษ จนไม่สามารถเกิด “**ธรรมสมาธิ**” กับ “**ฌานสมาธิ**” ได้ นั่นเอง.



บทความที่ ๒๖ ประจำปี ๒๕๕๘ – ปฏิเวธในมรรคแห่งวิชา ๓

เมื่อกล่าวเขตพรหมแดนแห่งความรู้ในพระพุทธศาสนานั้น ย่อมหมายถึง “วิชา” คือ ความรู้
แจ้ง ความรู้คมชัด ความหลักแหลม–ความเฉียบแหลมแห่งปริชาหยังรู้ ปัญญาที่เห็นธรรม ความสว่างไสว
แห่งปัญญาแม้วันหรือคืนก็ตาม การพึงเข้าถึงผลแห่งอริยมรรคหรือบรรลุด้วยการปฏิบัติ ได้แก่ มรรค
ผล และ นิพพาน ที่เรียกว่า “**ปฏิเวธสังฆธรรม**” หรือ “**โลกุตตรธรรม ๘**” [มรรค ๔ ผล ๔ นิพพาน ๑] รวมทั้ง
การบรรลุผลแห่งการปฏิบัติซึ่ง “**โพธิปักขิยธรรม ๓๗**” [ธรรมเครื่องเกื้อกูลความตรัสรู้และอริมรรค] ที่ถือ
เป็น “**โลกุตตรธรรม**” อีกหมวดหนึ่งด้วย ในธรรมหมวดนี้ เป็นข้อประพฤติปฏิบัติเริ่มแรก ที่ชื่อว่า “**ปฐม
ปฏิบัติแห่งพุทธะ**” [อริยมรรคมีองค์ ๘] ที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับตรงกับการเจริญสมถภาวนา คือ ธรรมที่ต้อง
ปฏิบัติก่อนเพื่อเป็นรากฐานสำคัญในการพัฒนาจิตใจให้เกิดคุณธรรมขั้นสูง คือ “**โลกุตตรปัญญา**” คือ ปัญญา
ที่สัมปยุตด้วย “**โลกุตตรมรรค**” [อริยมัคคญาณ] ความรู้ที่พ้นวิสัยของโลก ความรู้ที่ช่วยคนให้พ้น โลก ได้แก่
สติปัญญา ๔ สัมมัปปธาน ๔ อิทธิบาท ๔ อินทรีย์ ๕ พละ ๕ โพชฌงค์ ๗ มรรคมีองค์ ๘ ในบรรดาธรรม
ดังกล่าวข้างต้นนี้ที่มาสัมปยุตต์กันเป็น “**สัมปยุตตธรรม**” [สหชาติธรรม] นั้น ย่อมทำให้เห็นสภาวะธรรมตาม
สภาพที่เป็นจริงตาม “**กฎธรรมชาติ –กำหนดธรรมดา**” ที่หมายถึง “**ธรรมนิยาม ๓**” [ธมฺมนิยามตา] หมายถึง
กำหนดแน่นอนแห่งธรรมดา กฎธรรมชาติ ความจริงที่มีอยู่หรือดำรงอยู่ตามธรรมชาติของมัน ซึ่งพระพุทธเจ้า
ทรงค้นพบแล้วทรงนำมาแสดงชี้แจงอธิบายให้คนทั้งหลายได้รู้ตามสภาวะธรรมเหล่านั้น ดังนี้

(๑) สัพเพสงขารานิจฺจา “**สังขารทั้งปวง ไม่เที่ยง**”

(๒) สัพเพ สงขารา ทุกฺขา “**สังขารทั้งปวง คงทนอยู่มิได้**”

(๓) สัพเพ ธมฺมา อนตฺตา “**ธรรมทั้งปวง ไม่เป็นตัวตน**”

และอีกนัยหนึ่ง หมายถึง ความรู้แจ้งใน “**ไตรลักษณ์**” คือ ลักษณะ ๓ ประการ ซึ่งเป็นอาการที่เป็นเครื่อง
กำหนดหมายให้รู้ถึงความจริงของสภาวะธรรมทั้งหลาย ที่เป็นอย่างนั้นๆ ได้แก่

(๑) “**อนิจจตา**” ความเป็นของไม่เที่ยง

(๒) “**ทุกขตา**” ความเป็นทุกข์หรือความเป็นของคงทนอยู่มิได้

(๓) “**อนัตตตา**” ความเป็นของมิใช่ตัวตน

อนึ่ง คนไทยนิยมพูดสั้นๆ ว่า “**อนิจจัง–ทุกขัง–อนัตตา**” และแปลง่ายๆ ว่า “**ไม่เที่ยง–เป็นทุกข์–เป็นอนัตตา**”
ลักษณะเหล่านี้มี ๓ อย่าง จึงเรียกว่า “**ไตรลักษณ์**” และลักษณะทั้ง ๓ เหล่านี้ มีแก่ธรรมที่เป็น “**สังขตะ–
สังขตธรรม**” คือ “**สังขารทั้งปวง**” [สังขารธรรม] เป็นสามัญเสมอเหมือนกัน จึงเรียกว่า “**สามัญลักษณะ**” [ไม่
สามัญแก่ธรรมที่เป็น “**อสังขตะ–อสังขตธรรม**” คือ “**วิสังขาร**” ซึ่งมีเฉพาะลักษณะที่สาม คือ “**อนัตตตา**”
อย่างเดียว ไม่มีลักษณะสองอย่างต้น] ลักษณะเหล่านี้เป็นของแน่นอน เป็น “**กฎธรรมชาติ**” มีอยู่ตามธรรมดา
จึงเรียกว่า “**ธรรมนิยาม**” ทั้ง ๓ ประการ ดังกล่าวข้างต้นนั่นเอง ฉะนั้น องค์ความรู้ที่เกิดขึ้นในขั้นตอนนี้
เรียกว่า “**ศีรณปริปัญญา**” (ข้อ ๒ ในปริปัญญา ๓) หมายถึง กำหนดรู้ด้วยการพิจารณา กำหนดรู้ขั้นพิจารณา



กำหนดรู้โดย “สามัญลักษณ์ะ” คือ ทำความรู้จักสิ่งนั้นพิจารณาเห็น โดยความเป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา เช่นว่าเวทนาไม่เที่ยง มีความแปรปรวนไปเป็นธรรมดา ไม่ใช่ตัวไม่ใช่ตน ดังนี้ เป็นต้น อนึ่ง เป็นชั้นกำหนดการพิจารณากรรมฐานที่เริ่มตั้งแต่ “กลาปสัมมสนญาณ” [สัมมสนญาณ] ถึง “อุท্থัพพยานุปัตสนาญาณ” (ข้อ ๑ ในวิปัสสนาญาณ ๕ ที่หมายถึง “วฏฏฐานคามินีปฏิบัติทา”) เป็น “ภูมิจึงติรณปริญญา” ซึ่งตรงกับข้อ “มคคัมคคญาณทัตสนวิสุทฺธิ” (ข้อ ๕ ในวิสุทฺธิ ๗) หมายถึง ความหมจดจดังญาณที่รู้เห็นว่าเป็นทางหรือมิใช่ทาง คือ เริ่มเจริญวิปัสสนาต่อไปด้วยพิจารณา “กลาป” จนมองเห็นความเกิดขึ้น และความเสื่อมไปแห่งสังขารทั้งหลาย อันเรียกว่า “อุท্থัพพยานุปัตสนา” ซึ่งเป็น “ตรุณวิปัสสนา” คือ วิปัสสนาญาณอ่อนๆ แล้วมี “วิปัสสนูปกิเลส” เกิดขึ้น กำหนดได้ว่าอุปกิเลสทั้ง ๑๐ แห่งวิปัสสนานั้นมิใช่ทาง ส่วนวิปัสสนาที่เริ่มดำเนินเข้าสู่วิถีนั้นแลเป็นทางถูกต้อง เตรียมที่จะประคองจิตไว้ในวิถิ คือ “วิปัสสนาญาณ” นั้นต่อไป นอกจากนี้ การเจริญวิปัสสนาที่เริ่มตั้งแต่ “กังคานุปัตสนาญาณ” (ข้อ ๒ ในวิปัสสนาญาณ ๕ ที่หมายถึง “วฏฏฐานคามินีปฏิบัติทา”) ขึ้นไป จัดเป็น “ภูมิจึงปหานปริญญา” หมายถึง กำหนดรู้ด้วยการละ กำหนดรู้ถึงชั้นละได้ กำหนดรู้โดยตัดทางมิให้ “ฉันทราคะ” เกิดมีในสิ่งนั้น คือ รู้ว่าสิ่งนั้นเป็น “อนิจจัง-ทุกขัง-อนัตตา” แล้ว ละระงับ “นิจจัตถญา-ทุกขัตถญา-อนัตตัตถญา” ในสิ่งนั้นเสียได้ ซึ่งตรงกับข้อ “ปฏิบัติทาญาณทัตสนวิสุทฺธิ” (ข้อ ๖ ในวิสุทฺธิ ๗) หมายถึง ความหมจดจดังญาณอันรู้เห็นทางดำเนิน คือ ประกอบความเพียรใน “วิปัสสนาญาณ” ทั้งหมดเริ่มแต่ “อุท্থัพพยานุปัตสนาญาณ” ที่พ้นจาก “วิปัสสนูปกิเลส” [ยอมเป็น “พลววิปัสสนา” คือ วิปัสสนาที่มีกำลัง ที่แรงกล้า หรืออย่างเข้ม ซึ่งประกอบด้วยสมาธิแห่งจตุตถฌาน ที่จิตปราศจากนิรวรณ และปราศจากวิปัสสนูปกิเลสดีแล้ว] ดำเนินเข้าสู่วิถิทางแล้วนั้น เป็นต้นไป จนถึง “สัจจานุโลมิกญาณ” หรือ “อนุโลมญาณ” อันเป็นที่สุดแห่งวิปัสสนา ต่อแต่นี้ก็จะเกิด “โคตรญาณ” คั่นระหว่างวิสุทฺธิข้อนี้กับข้อสุดท้าย เป็นหัวต่อแห่ง “ความเป็นปุชุน” กับ “ความเป็นอริยบุคคล” โดยสรุปล วิสุทฺธิข้อนี้ก็คือ “วิปัสสนาญาณ ๕” หรือที่เรียกว่า “วฏฏฐานคามินีปฏิบัติทาญาณ” คือ ปัญญาหยั่งรู้เพื่อกำจัดระงับสังขารทั้งหลาย เพื่อบ่มมั่นในอริยมรรค คือ “มคคญาณ-มรรค ๔” นั่นเอง อย่างไรก็ตาม ข้อพึงระวังในขั้นนี้ คือ ถ้าเกิดสติพื้นเพือน สับสนในเนื้อหาสาระแห่งหลักธรรมที่สัมปยุตต์กัน ให้เริ่มพิจารณาใหม่ในหลักธรรมต่อไปนี้เป็นเครื่องประกอบความเข้าใจ ได้แก่ (๑) โสฬสญาณ-ญาณ ๑๖ (๒) วิปัสสนาญาณ ๕ (๓) วิสุทฺธิ ๗ (๔) ธรรมนิยาม ๓ (๕) อริยสัจจ ๔ (๖) กิจในอริยสัจจ ๔ (๗) ญาณ ๓-กาลทั้ง ๓ (๘) ปริญญา ๓ ตามลำดับ

ฉะนั้น ธรรมดังกล่าวข้างต้นนี้ เป็นปัจจัยของการปฏิบัติใน “อริยสัจจธรรมแห่งอริยสัจจ ๔” [ทุกข์-สมุทัย-นิโรธ-มรรค] ซึ่งหมายถึง การเกิดปัญหาในการเห็นแจ้งในธรรมทั้งหลายด้วยข้อปฏิบัติขัง ได้แก่

- (๑) กำหนดรู้ทุกขอริยสัจจ คือ การรู้สภาพแห่งทุกข์ ที่เรียกว่า “อุปาทานขันธ ๕ เป็นทุกข์” หมายถึง (๑) ความทุกข์ สภาพที่ทนได้ยาก สภาพที่บีบคั้น ขัดแย้ง บกพร่อง ขาดแก่นสาร และความเที่ยงแท้ ไม่ให้ความพึงพอใจแท้จริง ได้แก่ “ชาติ-ชรา-พยาธิ-มรณะ” (๒) การประจวบกับสิ่งอันไม่เป็นที่รัก (๓) การพลัดพรากจากสิ่งที่รัก (๔) ความปรารถนาไม่

สมหวัง หรือตามอรรถว่า “**ทุกขตา ๓**” หมายถึง ความเป็นทุกข์ ภาวะแห่งทุกข์ สภาพทุกข์ ความเป็นสภาพที่ทนได้ยาก หรือคงอยู่ในภาวะเดิมไม่ได้ ได้แก่ (๑) “**ทุกขทุกขตา**” สภาพทุกข์คือทุกข์ หรือความเป็นทุกข์เพราะทุกข์ ได้แก่ ทุกขเวทนาทางกายก็ตาม ใจก็ตาม ซึ่งเป็นทุกข์อย่างที่เข้าใจสามัญ ตรงตามชื่อ ตามสภาพ (๒) “**วิปริณามทุกขตา**” ความเป็นทุกข์ เพราะความแปรปรวน ได้แก่ ความสุข ซึ่งเป็นเหตุให้เกิดความทุกข์เมื่อต้องเปลี่ยนแปลง แปรไปเป็นอย่างอื่น (๓) “**สังขารทุกขตา**” ความเป็นทุกข์เพราะเป็นสังขาร ได้แก่ ตัวสภาวะของสังขาร คือ สิ่งทั้งปวงซึ่งเกิดจากปัจจัยปรุงแต่ง ที่ถูกบีบคั้นด้วยการเกิดขึ้นและสลายไป ทำให้คงสภาพอยู่ไม่ได้ พร่องอยู่เสมอ และให้เกิดทุกข์แก่ผู้ยึดถือด้วย “**อุปาทาน**” ที่เรียกว่า “**ตัณหาปณิธิ**” คือ การตั้งความปรารถนาในความทะยานอยาก ที่เกิดขึ้นหมุนเวียนกันไปไม่สิ้นสุดใน “**ภวัจกร-สังสารจักร**” ที่หมายถึง “**สงสารทุกข์**” คือ ทุกข์ที่ต้องเวียนว่ายตายเกิด ทุกข์ที่ประสบในภาวะแห่งการว่าชวนอยู่ใน “**กระแสแห่ง กิเลส กรรม และ วิบาก**”

ฉะนั้น องค์ความรู้ที่เกิดขึ้นในการกำหนดรู้ทุกขอริยสังขัจจ์นี้ เรียกว่า “**นามรูปปริจเฉทญาณ**” (ข้อ ๑ ในโสฬสญาณ-ญาณ ๑๖) และจัดเป็น “**ภุมิแห่งญาณปริญาณ**” (ข้อ ๑ ในปริญาณ ๓) หมายถึง กำหนดรู้ด้วยให้เป็นที่อันรู้แล้ว กำหนดรู้ขั้นรู้จัก กำหนดรู้ตามสภาวะลักษณะ คือ ทำความรู้จักจำเพาะตัวของสิ่งนั้นโดยตรง พอให้ชื่อว่าได้เป็นที่อันรู้จักสิ่งนั้นแล้ว เช่น รู้ว่า นี้คือ เวทนา เวทนาคือสิ่งที่มีลักษณะเสวยอารมณ์ ดังนี้ เป็นต้น อย่างไรก็ตาม ให้พิจารณาว่า ธรรมที่เกิดจากการหยั่งรู้ด้วยญาณในวิปัสสนาหลายญาณนั้น ทำให้เกิดความรู้แจ้งหรือความรู้วิเศษ ที่เรียกว่า “**วิชา ๓**” ในข้อ ๑ คือ “**บุพเพนิวาสานุสสติญาณ**” หมายถึง ญาณเป็นเหตุระลึกขั้นที่อาศัยอยู่ในก่อนได้ นั่นคือ “**ระลึกชาติได้**” ทำให้เกิด “**ปัญญาวิปัสสนา**” ที่เห็น “**ทุกขตา-อุปาทานขั้น ๕**” หรือ “**อุปาทานขั้น ๕ เป็นทุกข์**” ที่เรียกว่า “**วิปัสสนาภูมิ-ปัญญาภูมิ**” ได้แก่ ขั้น ๕ อายุขณะ ๑๒ ชาติ ๑๘ อินทรีย์ ๒๒ อริยสังขัจจ์ ๔

(๒) กำหนดรู้สมุทัยอริยสังขัจจ์ คือ “**ปฏิจสงมุปบาท-อิทัปปัจจยตา-ปัจจยการ-ตตตา**” หมายถึง “**ดวงตาเห็นธรรม-ธรรมจักษุ**” เป็นการเข้าใจถึง “**อวิชา**” อันเป็นต้นเหตุแห่งทุกข์ “**ทุกขมูล**” คือ “**รากเหง้าแห่งทุกข์**” เพราะเป็นมูลแห่งวิญญูทุกข์ ที่ชื่อว่า “**ทุกขนิทาน**” คือ “**เหตุแห่งทุกข์**” เพราะเป็นเหตุเกิดของทุกข์ และ “**อวิชา**” ชื่อว่า “**ทุกขบุปกโว**” คือ “**แดนเกิดแห่งทุกข์**” เพราะทุกข์นั้นย่อมเกิดจาก “**ตัณหา ๓**” คือ ความทะยานอยากด้วยกำหนดจิตใจ ความพอใจคิดใจ ความพอใจคิดใคร่ ความชอบใจจนคิด ความอยากที่แรงขึ้นเป็นความติดถอนตัวได้ยาก คือ “**ฉันทราคะ**” อันเป็นราคะอย่างแรง “**พลวราคะ-ลิเนหะ**” ได้แก่ “**กามตัณหา-ภวตัณหา-วิภวตัณหา**” ซึ่งทำให้เกิด “**อุปาทานขั้น-อุปาทาน ๔**”



ฉะนั้น “อุปาทาน-อุปาทิ” นี้ ย่อมชื่อว่า “ปาโง” คือ “บ่วง” เพราะเหมือนบ่วงอันเป็นเครื่องผูก “มารปาโง” นั่นคือ “บ่วงแห่งมาร” หรือจะอนุมานเป็น “พลิลล์” คือ “เบ็ด” เพราะเป็นเหมือนเบ็ด ด้วยอรรถว่า “สารอกออกยาก” อันเป็น “มารพลิลล์” คือ ผู้ขาดสติสัมปชัญญะ ไม่สำรวจอินทรีย์ทั้ง ๖ ให้ดี ย่อมติด “เบ็ดของมาร” ฉะนั้น สัตว์ผู้ถูก “กิเลสตัณหา” ครอบงำแล้ว ย่อมไม่ก้าวล่วงวิสัยแห่งมาร มารย่อมยังอำนาจให้ เป็นไปในเบื้องบนสัตว์เหล่านั้น โดยปริยายนี้ จึงเรียก “อวิชา” [ทำเป็นไม่รู้จักมารหรืออุปสรรค] ว่าเป็น “แดนแห่งมาร” เพราะเป็นวิสัยของมารทั้ง ๕ ประการ “มาร ๕” หมายถึง สิ่งที่มาบุคลลให้ตาย จากคุณความดีหรือจากผลที่หมายอันประเสริฐ สิ่งทีล้างผลาญคุณความดี ตัวการที่กำจัด หรือขัดขวางบุคลลมิให้บรรลุผลสำเร็จอันดีงาม ได้แก่ (๑) “กิเลสมาร” มารคือกิเลส กิเลสเป็นมารเพราะเป็นตัวกำจัดและขัดขวางความดี ทำให้สัตว์ประสบความพินาศทั้งในปัจจุบันและอนาคต (๒) “ขันธมาร” มารคือเบญจขันธ์ ขันธ์ ๕ เป็นมาร เพราะเป็นสภาพอันปัจฉัยปรุงแต่ง มีความขัดแย้งกันเองอยู่ภายใน ไม่มั่นคงทนนาน เป็นภาระในการบริหาร ทั้งแปรปรวนเสื่อมโทรมไปเพราะ ชรา พยธิ เป็นต้น ล้วนรอนโอกาสมิให้บุคคลทำกิจหน้าที่ หรือบำเพ็ญคุณความดีได้เต็มปรารถนาอย่างแรง อาจถึงกับพรากโอกาสนั้นโดยสิ้นเชิง (๓) “อภิสังขารมาร” มารคืออภิสังขาร อภิสังขารเป็นมาร เพราะเป็นตัวปรุงแต่งกรรม นำให้เกิดชาติ ชรา เป็นต้น ขัดขวางมิให้หลุดพ้นไปจากสังสารทุกข์ (๔) “เทพุตตมาร” มารคือเทพบุตร เทพยิ่งใหญ่ระดับสูงสุดแห่งชั้นกามาวจรตนหนึ่งชื่อว่า “มาร” เพราะเป็นนิमितแห่งความขัดข้อง คอยขัดขวางเหนี่ยวรั้งบุคคลไว้ มิให้ล่วงพ้นจากแดนอำนาจครอบงำของตน โดยชักให้ห้วงพะวงในกามสุขไม่หาญเสียดละออกไปบำเพ็ญคุณความดีที่ยิ่งใหญ่ได้ และ (๕) “มัจจุมาร” มารคือความตาย ความตายเป็นมาร เพราะเป็นตัวการตัดโอกาสที่จะก้าวหน้าต่อไปในคุณความดีทั้งหลาย

อย่างไรก็ตาม การเจริญปัญญาด้วย “ปฏิจาสมุปบาท-อทัปปัจจยตา-ปัจจยาการ-คตตา” ย่อมเกิด “ปัญญาเห็นธรรม-ธรรมจักขุ” ที่เข้าใจได้ถูกต้องตามความจริง คือ “ธรรมนิยาม ๓” ที่เรียกว่า “ปัจจยปริคคญาณ” [ปัญญาหยั่งเห็นสาเหตุแห่งทุกข์] หรือ “ธรรมฐิติ” หมายถึง ความดำรงคงตัวแห่งธรรม ความตั้งอยู่แน่นอนแห่งกฎธรรมดา ที่เป็นปัญญาวิปัสสนา คือ “ธรรมฐิติญาณ” หรือ ปัญญาหยั่งรู้ความจริงแห่งสรรพสิ่งทั้งหลายตามที่เป็นจริง คือ “ยถาภูตญาณ” หรือที่เรียกว่า “สัมมาทัสสนะ” คือ การหยั่งรู้ด้วยญาณที่ถูกต้องด้วยสัมมาทิฐิ อันเป็นความหมดจดแห่งญาณเป็นเหตุข้ามพ้นความสงสัย ความบริสุทธิ์ขั้นที่ทำให้กำจัดความสงสัยได้ คือ กำหนดรู้ปัจจยแห่งนามรูปได้แล้วจึงสิ้นสงสัยในกาลทั้ง ๓ [“ญาณ ๓” คือ ความหยั่งรู้ ปริชาหยั่งรู้ = (๑) “อติตังสญาณ” ญาณหยั่งรู้ส่วนอดีต รู้อดีต และสวหาเหตุปัจจยอันต่อเนื่องมาได้ (๒) “อนาคตังสญาณ” ญาณหยั่งรู้ส่วนอนาคต รู้



อนาคต หยั่งผลที่จะเกิดสืบต่อไปได้ (๓) “ปัจจุปปันนังสญฺญาม” ญาณหยั่งรู้ส่วนปัจจุบัน รู้ปัจจุบัน กำหนดได้ถึงองค์ประกอบและเหตุปัจจัยของเรื่องที่เป็นไปอยู่ ฉะนั้น “ปัจจย
ปริกคหญาณ-ธรรมจฺจิติ-ญาณ-ยถาภูตญาณ-ธรรมจกฺขุ-ญาณ ๓” (ข้อ ๒ ในโสฬสญาณ-
 ญาณ ๑๖) เรียกว่า “กัஙฺขาวิตรณวิสุทฺธิ” (ข้อ ๔ ในวิสุทฺธิ ๓) ข้อนี้จัดเป็นขั้นกำหนดสมุทัย
 สัจจ นั่นเอง และจัดเป็น “ภูมิจนฺตญาณ” (ข้อ ๑ ในปริญญา ๓) หมายถึง กำหนดรู้
 ด้วยให้เป็นสิ่งอันรู้แล้วกำหนดรู้ขั้นรู้จัก กำหนดรู้ตามสภาวะลักษณะ คือ ทำความรู้จัก
 จำเพาะตัวของสิ่งนั้นโดยตรง พอให้ชื่อว่าได้เป็นอันรู้จักสิ่งนั้นแล้ว เช่น รู้ว่า นี้คือ เวทนา
 เวทนาคือสิ่งที่มีลักษณะเสวยอารมณ์ ดังนี้ เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม ให้พิจารณาว่า ธรรมที่เกิดจากการหยั่งรู้ด้วยญาณในวิปัสสนาหลายญาณนั้น
 ทำให้เกิดความรู้แจ้งหรือความรู้วิเศษ ที่เรียกว่า “วิชชา ๓” ในข้อ ๑ คือ “จุตฺตูปปตฺตญาณ-
 ทิพพจกฺขุญาณ” หมายถึง ญาณเป็นเหตุระลึกขั้นที่อาศัยอยู่ในก่อนได้ ญาณกำหนดรู้จตุ
 และอุบัติแห่งสัตว์ทั้งหลาย อันเป็นไปตามกรรม เห็นการเวียนว่ายตายเกิดของสัตว์ทั้งหลาย
 ที่เป็นไปตาม “กฎแห่งกรรม” และยังทำให้เกิด “กัมมัสสกตตาญาณ” คือ “กัมมัสสกตตา
 ปัญญา” ซึ่งข้อปฏิบัติเพื่อการฝึกอบรมพัฒนาปัญญาอย่างสูงอันเป็น “อริปัญญา” ที่โยงไป
 ให้มองเห็นทุกข์ที่เนื่องด้วยวิภูฏะ หรือแม้กระทั่งความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องในการระลึก
 ถึงคุณพระรัตนตรัย ซึ่งจะเป็นปัจจัยหนุนให้ก้าวไปในมรรค เรียกสามัญว่า “ระลึกชาติได้”
 ทำให้เกิด “ปัญญาวิปัสสนา” ที่เห็น “ทุกขตา-อุปาทานจันธ ๕” หรือ “อุปาทานจันธ ๕ เป็น
 ทุกข์” ที่เรียกว่า “วิปัสสนาภูมิ-ปัญญาภูมิ” ได้แก่ จันธ ๕ อายุตนะ ๑๒ ชาติ ๑๘ อินทริย
 ๒๒ อริยสัจจ ๔ ปฏิจสงฺมุขปาท ๑๒ และพร้อมด้วย ปฏิจสงฺมุขปັນนธรรม ทั้งหลาย
 [ธรรมทั้งหลายที่เกิดขึ้นด้วยสาเหตุเดียวกัน คือ “อวิชชา” ที่หมุนเวียนกันไปไม่สิ้นสุด คือ
 “ภวจักร-สังสารจักร-สงสารวัฏฏ์-สงสารทุกข์” ได้แก่ อัทธา ๓ สังขป-สังคหะ ๔ สนธิ ๓
 วิภูฏะ ๓ อาการ ๒๐ มุถ ๒]

(๓) กำหนดรู้ทุกขนิโรธอริยสัจจ คือ การรู้แจ้งในสภาวะที่ปลอดจากกิเลสทั้งปวงและกองทุกข์
 ที่เกิดจากผลแห่งการเจริญอริยมรรคทั้ง ๘ ประการ คือ “มรรค ๘” ที่ประกอบด้วยองค์
 มรรคทั้ง ๘ ประการ “อริยมรรคมีองค์ ๘” นั่นคือ “ผลแห่งมคฺคญาณ” [ผล ๔] ในข้อนี้
 “ญาณทัสสนะ” หมายถึง “ผลญาณ” กับ “ปัจจเวกขณญาณ” ซึ่งทำให้เกิด “วิชชา ๓” คือ
 ความรู้แจ้ง ความรู้วิเศษ ในข้อ ๓ “อาสวักขยญาณ” หมายถึง ญาณหยั่งรู้ในธรรมเป็นที่สิ้น
 ไปแห่งอาสวะทั้งหลาย ความรู้ที่ทำให้สิ้นอาสวะ ที่เรียกว่า “ความตรัสรู้-สัมโพธิะ”
 อย่างไรก็ตาม ให้พิจารณาถึงนัยสำคัญของ คำว่า “อริยผล ๔-ผลญาณ ๔” (ข้อ ๑๕ ใน
 โสฬสญาณ-ญาณ ๑๖ = ผล ๔) หมายถึง ญาณในอริยผลแห่ง “นิโรธ” อันเป็นธรรมที่



ละเอียดประณีต ซึ่งมีนัยถึง “ความดับกิเลส ภาวะไร้กิเลสและไม่มีทุกข์เกิดขึ้น” นั่นคือ ความหยั่งรู้ที่เป็นผลสำเร็จของพระอริยบุคคลในขั้นนั้นๆ “ผล ๔-ผลญาณ” เป็นองค์ความรู้ระดับ “ภาวนามยปัญญา” ที่เกิดขึ้นควบกับ “มัคคญาณ” ในแต่ละขั้น ทำให้เกิด “สามัญญผล” คือ ผลของความเป็นสมณะ ผลแห่งการบำเพ็ญ “สมณธรรม” ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าเป็นผลที่เกิดสืบเนื่องจากการละ “กิเลสสังโยชน์” ได้ด้วย “มรรค ๔-อริยมรรค ๔” และเป็น “ธรรมารมณ” อันพระอริยะพึงเสวย ที่เป็นผลเกิดเองในเมื่อ “กิเลสสังโยชน์” สิ้นไปด้วยพลังอำนาจแห่ง “มรรค ๔-อริยมรรค ๔” นั้นๆ ผู้ที่บรรลุดูริยผลทั้ง ๔ เรียกว่า “อริยบุคคล ๔” ได้แก่ (๑) “โสดาบัน-ผู้ถึงกระแส” คือ ท่านผู้บรรลุดูริยผลแล้ว (๒) “สกทาคามี-ผู้กลับมาอีกครั้งเดียว” คือ ท่านผู้บรรลุดูริยผลแล้ว (๓) “อนาคามี-ผู้ไม่เวียนกลับมาอีก” คือ ท่านผู้บรรลุดูริยผลแล้ว (๔) “อรหัต-ผู้ควร-ผู้หักก่าแห่งสงสารแล้ว” คือ ท่านผู้บรรลุดูริยผลแล้ว ดังรายละเอียดตามขั้นตอนต่อไปนี้ (๑) “โสดาปัตติผล” คือ ผลแห่งการเข้าถึงกระแสที่นำไปสู่พระนิพพาน ผลอันพระโสดาบันพึงเสวย หลังจากได้บรรลุดูริย “โสดาปัตติมรรค” คือ มรรคอันให้ถึงกระแสที่นำไปสู่พระนิพพานที่แรก มรรคอันให้ถึงความ เป็นพระโสดาบัน เป็นผลของเหตุละสังโยชน์ได้ ๓ ได้แก่ “สักกายทิฏฐิ-วิจิกิจฉา-สีลพทปราคาส” (๒) “สกทาคามีผล” คือ ผลอันพระสกทาคามีพึงเสวย หลังจากได้บรรลุดูริย “สกทาคามีมรรค” คือ มรรคอันให้ถึงความ เป็นพระสกทาคามี เป็นผลของเหตุละสังโยชน์ได้ ๓ ข้อต้น กับทำ “ราคะ-โทสะ-โมหะ” [อกุศลมูล ๓] นั่นคือ “ติด-โกรธ-หลง” ให้เบาบางลง (๓) “อนาคามีผล” คือ ผลอันพระอนาคามีพึงเสวย หลังจากได้บรรลุดูริย “อนาคามีมรรค” คือ มรรคอันให้ถึงความ เป็นพระอนาคามี เป็นผลของเหตุละสังโยชน์เบื้องต้นได้ทั้ง ๕ ได้แก่ “สักกายทิฏฐิ-วิจิกิจฉา-สีลพทปราคาส-กามราคะ-ปฏิฆะ” และ (๔) “อรหัตผล” คือ ผลคือความเป็นพระอรหัต ผลอันพระอรหัตพึงเสวย หลังจากได้บรรลุดูริย “อรหัตมรรค” คือ มรรคอันให้ถึงความ เป็นพระอรหัต เป็นผลของเหตุละสังโยชน์ได้หมดทั้ง ๑๐ ได้แก่ “สักกายทิฏฐิ-วิจิกิจฉา-สีลพทปราคาส-กามราคะ-ปฏิฆะ-รูปราคะ-อรูปราคะ-มานะ-อุทธัจจะ-อวิชชา” ฉะนั้น ในอันดับถัดไปจึงเป็นการเกิด “อัสวัคชญาณ” (ข้อ ๓ ในวิชา ๓) ซึ่งเป็นโลกุตตรปัญญา หลังจาก “ปัจจบเวกขณญาณ” [ญาณทัสสนะ ๑๕ ประการ] ที่เรียกว่า “ญาณทัสสนะอันมีปรัวัฏฏ์ ๓” [อาการ ๑๒] ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงปฏิญาณตนว่า ได้บรรลุดูริยสำเร็จถึง “ความตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ” [นิพพาน = อรหัตตวิมุตติผล ซึ่งเป็น “สัมมาวิมุตติ”] เพราะฉะนั้น วิปัสสนาปัญญาแห่ง “อัสวัคชญาณ” ได้เกิดขึ้นในปัจฉิมยามราตรีคืนตรัสรู้ เป็นการดับกิเลสทั้งปวงและกองทุกข์ “อุปาทานจันท์ ๕ เป็นทุกข์” อย่างยั่งยืนตลอดไป



(๔) กำหนดรู้ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัจจ์ คือ การรู้แนวทางแห่งการปฏิบัติซึ่งอันนำไปสู่ การหลุดพ้นหรือการดับกิเลสทั้งหลายและปวงทุกข์ หรือปฏิปทาที่นำไปสู่ความดับแห่ง ทุกข์ ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ ที่เรียกว่า “อริยอัฏฐังคิกมรรค” หรือเรียกอีกอย่างหนึ่ง ว่า “มัชฌิมาปฏิปทา” แปลว่า “ทางสายกลาง” ที่ประกอบด้วยมรรคมีองค์ ๘ นี้ สรุปลงใน “ไตรสิกขา” คือ “ศีล-สมาธิ-ปัญญา” แต่โดยนัยของข้อนี้ คือ “มรรค ๔-มัลลญาณ” ซึ่งตรงกับข้อ “ญาณทัสสนวิสุทธิ” (ข้อ ๗ ในวิสุทธิ ๗) หมายถึง ความหมดจดแห่งญาณทัสสนะ [รูปร่างกุศลจตุตถฌานจิต-สมาธิในวิปัสสนา-จิตตัววิปัสสนา] คือ ความรู้ใน “อริยมรรค ๔” หรือ “มรรคญาณ” อันเกิดถัดจาก “โคตรภูญาณ” เป็นต้น ไป เมื่อมรรคเกิดแล้วผลจิตแต่ ละอย่างย่อมเกิดขึ้นในลำดับถัดไปจากมรรคญาณนั้นๆ ความเป็นอริยบุคคลย่อมเกิดขึ้น โดย วิสุทธิข้อนี้ เป็นอันบรรลุผลที่หมายสูงสุดแห่งวิสุทธิ หรือ “ไตรสิกขา” หรือการปฏิบัติ ธรรมในพระพุทธศาสนาทั้งสิ้น ดังรายละเอียดตามขั้นตอนต่อไปนี้ (๑) “โสดาปัตติมรรค” คือ มรรคอันให้ถึงกระแสที่นำไปสู่พระนิพพานที่แรก [อัญญมัลลสังกัณณญาณ ญาณคือ ทำให้แจ้งซึ่งองค์แห่งมรรค ๘] มรรคอันให้ถึงความเป็นพระโสดาบัน เป็นเหตุละสังโยชน์ ได้ ๓ ได้แก่ “สักกายทิฏฐิ-วิจิกิจฉา-สีลัปปตปรามาส” (๒) “สกทาคามีมรรค” คือ มรรค อันให้ถึงความเป็นพระสกทาคามี เป็นเหตุละสังโยชน์ได้ ๓ ข้อต้น กับทำ “ราคะ-โทสะ-โมหะ” [อกุศลมูล ๓] นั่นคือ “คิด-โกรธ-หลง” ให้เบาบางลง (๓) “อนาคามีมรรค” คือ มรรคอันให้ถึงความเป็นพระอนาคามี เป็นเหตุละสังโยชน์เบื้องต่ำได้ทั้ง ๕ ได้แก่ “สักกายทิฏฐิ-วิจิกิจฉา-สีลัปปตปรามาส-กามราคะ-ปฏิฆะ” (๔) “อรหัตตมรรค” คือ มรรคอันให้ถึงความเป็นพระอรหันต์ เป็นเหตุละสังโยชน์ได้หมดทั้ง ๑๐ ได้แก่ “สักกายทิฏฐิ-วิจิกิจฉา-สีลัปปตปรามาส-กามราคะ-ปฏิฆะ-รูปราคะ-อรูปราคะ-มานะ-อุทธัจจะ-อวิชชา”

กล่าวโดยสรุป เมื่อผู้ปฏิบัติธรรมเจริญสมถภาวนาจนถึง “จตุตถฌาน” ที่ประกอบด้วยองค์ฌาน ๒ คือ (๑) “ตัตถมัชฌัตตตามแห่งอุเบกขา” กับ (๒) “เอกัคคตาแห่งสมาธิ” จนกระทั่งจิตปราศจากนิวรณ์ คือ จิตเป็น “จิต ประภัสสร” หมายถึง ภาวะจิตที่ “หมดจด-สะอาด-บริสุทธิ์-ผ่องใส-เบิกบาน-ไม่มีมลทิน-ปราศจาก อุปกิเลส-อ่อน-ควรแก่งาน-มั่นคง-ไม่หวั่นไหว” ซึ่งกลายเป็น “สมาธิในวิปัสสนา-จิตตัววิปัสสนาแห่ง ญาณทัสสนะ” อันเป็นสมุฏฐานสำคัญแห่งการเกิด “ญาณในวิปัสสนา” ต่างๆ ที่เห็นพิจารณาเห็นสภาวธรรม ตามที่เป็นจริง ที่เรียกว่า มีปริชาหยั่งรู้ในภูมิแห่งวิปัสสนากัมมัฏฐานจนเกิด “วิปัสสนาภูมิ-ปัญญาภูมิ” ที่ ประกอบด้วย (๑) ขั้น ๕ (๒) อายุตนะ ๑๒ (๓) ธาตุ ๑๘ (๔) อินทรีย์ ๒๒ (๕) อริยสัจ ๔ (๕) ปฏิจสมุป บาท ๑๒ (๖) ปฏิจสมุปบันนธรรม นั่นคือ องค์ประกอบใน “ภวจักร” ทั้ง ๖ ประการ ได้แก่ อัทธา ๓-สังขป-สังคหะ ๔-สนธิ ๓-วัฏฏะ ๓-อาการ ๒๐-มูล ๒ รวมทั้ง “กฎแห่งกรรม” และ “กฎแห่งกรรมของ



สัตว์-กัมมัสสกตาญาณ” นอกจากนี้ ยังหมายถึง “**ภูมิรู้-ภูมิธรรม-ภูมิปัญญา**” อันเกี่ยวเนื่องในการกำจัด “กิเลสตัณหาแห่งนามรูป” [อุปาทานขันธ] ที่เรียกว่า “สังขารทั้งหลาย” นั่นคือ “**วิปัสสนาญาณ ๘**” หรือเรียกอีกอย่างว่า “**วุฏฐานคามินีปฏิบัติ**” คำว่า “**วุฏฐาน**” คือ ออกไปได้จากสิ่งที่ยึดติดถือมั่น หรือออกไปพ้นจากสังขารทั้งหลาย ส่วนคำว่า “**คามินีปฏิบัติ**” คือ ข้อปฏิบัติให้ถึงความหลุดพ้นจากความยึดมั่นในขันธทั้ง ๕ ได้แก่ **รูป-เวทนา-สัญญา-สังขาร-วิญญาณ** ฉะนั้น “**วุฏฐานคามินีปฏิบัติ**” คือ วิปัสสนาที่ให้ถึงมรรค หรือวิปัสสนาที่เจริญแก่กล้าถึงจุดสุดยอดทำให้เข้าถึงมรรค ด้วยการกำจัดสังขารทั้งหลายแห่งนามรูป แปลตามภาษาชาวบ้าน คือ “**การทบทวนขันธ ๕-การระเบิดขันธ ๕**” ด้วยการเจริญวิปัสสนาด้วย “**วิปัสสนาญาณ ๘**” [วิปัสสนาญาณ ๑๐ โดยนับรวมเอา “**สัมมสนญาณ**” เป็นญาณที่ ๑ ตามด้วย “**วิปัสสนาญาณ ๘**”] ฉะนั้น เมื่อผู้ปฏิบัติได้บรรลุรู้แจ้งแทงตลอดใน “**ฉานสมาบัติแห่งรูปฉาน ๔**” ศีพร้อมด้วยความชำนาญคล่องแคล่วแห่ง “**วสี ๕**” [นั่นคือ (๑) “**อาวัชชนวสี**” ความชำนาญคล่องแคล่วในการนี้ ๓ ตรวจสอบที่ตน ได้ออกมาแล้ว (๒) “**สมาปัชชนวสี**” ความชำนาญคล่องแคล่วในการที่เข้าฉานได้รวดเร็วทันที่ (๓) “**อธิฐานวสี**” ความชำนาญคล่องแคล่วในการที่จะรักษาไว้มิให้ฉานจิตต์นั้นตกภวังค์ (๔) “**วุฏฐานวสี**” ความชำนาญคล่องแคล่วในการจะออกจากฉานเมื่อใดก็ได้ตามต้องการ (๕) “**ปัจจเวกขณวสี**” ความชำนาญคล่องแคล่วในการพิจารณาทบทวนองค์ฉาน] จนปฏิเวธเข้าถึง “**จตุตถฉาน**” เป็นนิത്യ และสหจรคประชุมด้วย “**อริยมรรคมีองค์ ๘**” จนเกิดความชำนาญเช่นกัน เรียกว่า “**มัลลสมังคี**” ผู้ถึงพร้อมด้วยองค์มรรคอันประเสริฐทั้ง ๘ ประการ หรือเรียกว่า “**ภาวิตัตต์**” ผู้ถึงพร้อมด้วยการมีตนอันได้พัฒนาดีแล้วด้วย “**ภาวนา ๔-ภาวิต ๔**” นั่นคือ “**ภาวิตกาย-ภาวิตศีล-ภาวิตจิต-ภาวิตปัญญา**” ซึ่งหมายถึง ผู้ได้เจริญกาย ศีล จิต และปัญญา แล้ว [ไตรสิกขาวิสุทธิ] ซึ่งได้กลายเป็นบุคคลที่มีคุณสมบัติชุดนี้ครบถ้วนย่อมเป็น “**พระอรหันต์-จตุสัจจพุทธะ**” ผู้รู้แจ้งแทงตลอดในอริยสัจธรรม ที่มีปริชาสามารถบรรลุคุณวิเศษบางส่วนใน “**อริยมรรค**” ที่เรียกว่า “**วิชา**” หมายถึง “**ความรู้แจ้ง-ความรู้วิเศษ-ปัญญาคมชัด**” [จักขุ-ญาณ-ปัญญา-วิชา-อาโลโก = **ยถากุตญาณทัสสนญาณ** คือ ปริชาปัญญาอันหยั่งรู้ด้วยญาณตามที่เป็นจริงเพราะถึงพร้อมด้วยคุณชาติแห่งอริยมรรคมีองค์ ๘ ประการ นั่นคือ การเจริญธรรมในจนลู่ถึงปัญญาในฉานสมาบัติด้วยอำนาจแห่งพลังสมาธิ = **เจโตวิมุตติ** และปัญญาวิปัสสนาด้วยอำนาจแห่งพลังปัญญาญาณ = **ปัญญาวิมุตติ**] ได้แก่ วิชา ๓ วิชา ๘ อภิญญา ๖ ปฏิสัมภिता ๔ วิปัสสนาญาณ ๘ และ มโนมยิทธิ ๑

ฉะนั้น ในการปฏิบัติธรรมนั้น การคาดหวังล่วงหน้าว่าจะได้บรรลุคุณวิเศษต่างๆ ชนิดรู้แจ้งแทงตลอดในทุกเรื่องและในเวลาอันรวดเร็วทันนั้น จึงเป็นการสรุปคำตอบรวดเร็วเกินไป อาจเป็นต้นเหตุแห่งความประมาทในธรรมก็ได้ คือ “**ประมาทปัญญา**” หมายถึง ไม่ได้ใช้ปัญญาให้เกิดประโยชน์อย่างแท้จริง เพราะความประมาทไม่สำรวจระวังอินทรีย์ทั้ง ๖ อย่างแท้จริง เลยทำให้ละเลยความใส่ใจอย่างจริงจัง คือ กลายเป็นความหมั่นเพียรที่ขาดสติและตั้งมั่นใจที่ผิด ได้แก่ “**มิจฉาวายามะ-มิจฉาสติ-มิจฉาสมาธิ**” แทนที่จะเป็นเรื่อง “**ปญฺญนปฺปมชฺเชยฺย**” หมายถึง “**ไม่พึงประมาทปัญญา**” คือ การไม่ละเลยการใช้ปัญญาอย่างถูกวิธี โดยเฉพาะ การเจริญให้ถึงพร้อมด้วยคุณธรรมอันเป็นรากฐานแห่งความก้าวหน้าในอริยมรรค ดังนี้

- (๑) “กัลยาณมิตรตา” ความมีกัลยาณมิตร มีมิตรดี คบหาคนที่ เป็นแหล่งแห่งปัญญาและแบบอย่างที่ดี นั่นคือ ไม่คบคนชั่วเป็นมิตร
- (๒) “ศีลสัมปทา” ความถึงพร้อมด้วยศีล การทำศีลให้ถึงพร้อม ตั้งตนอยู่ในวินัย และมีความประพฤติทั่วไปดีงาม ไม่ก่อความเดือดร้อน หรือทำวิปถิคารประกอบอนเสนา [การใช้ “คิริจฉนวนวิชา” โดยทำตนเป็นเจ้าสำนักลัทธิเดียริถิยั] หลอกเขาเลียงชีพ นั่นคือ การปิดกั้น “บาปอกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดขึ้น” หมายถึง “อกุศลมูล ๓” คือ “โลภะ-โทสะ-โมหะ” และกิเลสที่ตั้งอยู่ในจิตอุปบาทเดียวกันกับ “โลภะ-โทสะ-โมหะ” นั้น เวทนาขันธั สัณญญาขันธั สังขารขันธั วิญญานขันธั ที่สัมปยุตด้วย โลภะ โทสะ โมหะนั้น กายกรรม วชิกรรม มโนกรรม ที่มีโลภะ โทสะ โมหะนั้นเป็นสมุฏฐานแห่งสภาวะธรรมเหล่านี้
- (๓) “ฉันทสัมปทา” ความถึงพร้อมด้วยฉันทะ การทำฉันทะให้ถึงพร้อม ความใฝ่ใจอยากจะทำ กิจหน้าที่และสิ่งทั้งหลายที่เกี่ยวข้องให้ดีงาม ความใฝ่รู้ใฝ่สร้างสรรค์ ซึ่งประกอบด้วย (๑) “ฉันทะ” หมายถึง ความพอใจ การทำความพอใจ ความเป็นผู้ใคร่เพื่อจะทำความฉลาด ความพอใจในธรรม กับ (๒) “ทำฉันทะนี้ให้เกิดขึ้น” หมายถึง ให้เกิดขึ้นด้วยดี ให้ตั้งขึ้น ให้ตั้งขึ้นด้วยดี ให้บังเกิด ให้บังเกิดยิ่ง
- (๔) “อตัตสัมปทา” ความถึงพร้อมด้วยตนที่ฝึกดีแล้ว การทำตนให้ถึงพร้อมด้วยคุณสมบัติของผู้ที่พัฒนาแล้ว โดยสมบูรณ์ ทั้งด้านกาย ศีล จิต และปัญญา [ที่จะเป็น “ภาวิตัตต” คือ ผู้มีตนอันได้พัฒนาแล้ว] ซึ่งประกอบด้วย (๑) “ความเพียร” หมายถึง การปรารภความเพียรทางใจ ความขะมักเขม้น ความบากบั่น ความตั้งหน้า ความพยายาม ความอดสาหะ ความทนทาน ความเข้มแข็ง ความหมั่น ความก้าวไปอย่างไม่มีท้อถอย ความไม่ทอดทิ้งฉันทะ ความไม่ทอดทิ้งธุระ ความประคับประคองธุระไว้ด้วยดี วิริยะ วิริยินทริยั วิริยพละ สัมมาวายามะ กับ (๒) “ปรารภความเพียร” หมายถึง ข่อมปรารภ ปรารภด้วยดี เสพ เจริญ ทำใ้มาก ซึ่งความเพียร
- (๕) “ทิกุฉิสัมปทา” ความถึงพร้อมด้วยทิกุฉิ การทำทิกุฉิให้ถึงพร้อม การตั้งอยู่ในหลักความคิด ความเชื่อถือที่ถูกต้องดีงามมีเหตุผล เช่น ถือหลักความเป็นไปตามเหตุปัจจัย หมั่นเจริญปัญญาด้วยหลักปฏิจสมุบาท ที่เรียกว่า “โยนิโสมนสิการ” กล่าวโดยย่อ คือ มีปัญญาในการพิจารณาเห็นบรรดาธรรมต่อไปนี้ ได้แก่ (๑) “อัปมาทะ” ความไม่ประมาท (๒) “วิยารัมภะ” การปรารภความเพียร ทำความเพียรมุ่งมั่น (๓) “อัปิจฉตา” ความมักน้อย ไม่เห็นแก่ได้ (๔) “สันตุฎฐิ” ความสันโดษ (๕) “สัมปชัญญะ” ความรู้ตัว สำนึกตระหนักชัดด้วยปัญญา (๖) “กุสลดัมมานุโยค” การหมั่นประกอบกุศลธรรม (๗) “ศีลสัมปทา” ความถึงพร้อมแห่งศีล (๘) “ฉันทสัมปทา” ความถึงพร้อมแห่งฉันทะ (๙) “อตัตสัมปทา” ความถึงพร้อมแห่งตนคือมีจิตใจซึ่งพัฒนาเต็มที่แล้ว (๑๐) “ทิกุฉิสัมปทา” ความถึงพร้อมแห่งทิกุฉิ และ (๑๑) “อัปมาทสัมปทา” ความถึงพร้อมแห่งอัปมาทะ



(๖) “**อัปปรมาทสัมปทา**” ความถึงพร้อมด้วยความไม่ประมาท การทำความไม่ประมาทให้ถึงพร้อม นั้นคือ หมั่นเจริญสติปัญญาทั้ง ๔ ประการ อย่างสืบเนื่องเป็นนิตย์ ที่เรียกว่า “**อินทริยสังวร-สติสังวร**” ซึ่งประกอบด้วย (๑) “**ความพยายาม**” หมายถึง การปรารถนาความเพียรทางใจ ความขะมักเขม้น ความบากบั่น ความตั้งหน้า ความพยายาม ความอดสาหะ ความทนทาน ความเข้มแข็ง ความหมั่น ความก้าวไปอย่างไม่ท้อถอย ความไม่ทอดทิ้งฉันทะ ความไม่ทอดทิ้งธุระ ความประคับประคองธุระไว้ด้วยดี วิริยะ วิริยอินทริย์ วิริยพละ สัมมาวายามะ กับ (๒) “**พยายาม**” หมายถึง เป็นผู้เข้าไปถึงแล้ว เข้าไปถึงแล้วด้วยดี เข้ามาถึงแล้ว เข้ามาถึงแล้วด้วยดี เข้าถึงแล้ว เข้าถึงแล้วด้วยดี ประกอบแล้ว ด้วยความพยายามนี้

(๗) “**โยนิโสมนสิการสัมปทา**” ความถึงพร้อมด้วยโยนิโสมนสิการ การทำโยนิโสมนสิการให้ถึงพร้อม ความฉลาดคิดแยกคายให้เห็นความจริงและหาประโยชน์ได้ ซึ่งประกอบด้วย (๑) “**ความเพียร**” หมายถึง การปรารถนาความเพียรทางใจ ความขะมักเขม้น ความบากบั่น ความตั้งหน้า ความพยายาม ความอดสาหะ ความทนทาน ความเข้มแข็ง ความหมั่น ความก้าวไปอย่างไม่ท้อถอย ความไม่ทอดทิ้งฉันทะ ความไม่ทอดทิ้งธุระ ความประคับประคองธุระไว้ด้วยดี วิริยะ วิริยอินทริย์ วิริยพละ สัมมาวายามะ กับ (๒) “**ทำความเพียร**” หมายถึง เป็นผู้เข้าไปถึงแล้ว เข้าไปถึงแล้วด้วยดี เข้ามาถึงแล้ว เข้ามาถึงแล้วด้วยดี เข้าถึงแล้ว เข้าถึงแล้วด้วยดี ประกอบแล้ว ด้วยความเพียรนี้

ฉะนั้น การวางพื้นฐานในการพัฒนาตนให้ถูกต้องตามแนวทางอริยมรรคนั้น คือ “**อริยมรรคมืองค์ ๘**” ย่อมเป็นผู้เดินทางไม่ผิดทิศทาง ที่เรียกว่า “**มัคคสมังคิแห่งมัชฌิมาปฏิปทา**” เมื่อจะพิจารณาสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่เกิดขึ้นทั้งภายในตนและภายนอกตน ย่อมพิจารณาเห็นตามความเป็นจริงได้เสมอ คือ เป็นไปตามหลักกรรมแห่งธรรมชาติที่แท้จริง และย่อมเป็นผู้ถึงพร้อมไปบุลย์ด้วยคุณวิเศษ คือ “**จักขุ-ญาณ-ปัญญา-วิชา-อาโโลโก**” อันเกิดจากจิตที่สพรคด้วย “**ยถาภูตญาณทัสสนะ**” ไม่ว่าเมื่อใดที่เจริญปัญญาด้วย “**โยนิโสมนสิการ**” อันเกิดขึ้นทั้งภายในและภายนอกภูมิแห่งวิปัสสนากัมมัฏฐาน เพราะฉะนั้น การบรรลุถึงความรู้แจ้งหรือความรู้วิเศษแห่ง “**วิชา ๓**” นั้น ย่อมเกิดขึ้นได้กับผู้ถึงพร้อมด้วย “**มัคคสมังคิแห่งมัชฌิมาปฏิปทา**” ที่พร้อมจะอยู่ในภูมิแห่งโลกุตตรปัญญา ผู้อยู่ในอารมณ์แห่งพระอรหันต์ และประการสำคัญ “**อย่านำองค์ความรู้แห่งความรู้แจ้งดังกล่าวนี้ไปประกอบอบเนสนาเลี้ยงชีพเพื่อหลอกผู้อื่น**” ดังหลายๆ คนที่ได้บรรลุถึงธรรมวิเศษดังกล่าวนี้แล้ว “**ประมาทปัญญา**” จนได้ถึง “**เสียธรรม**” กับผู้เป็นมิตรเทียม คือ “**คบคนชั่วเป็นมิตร**” ด้วยเหตุนี้ “**ความไม่ประมาท-อัปปรมาท**” จึงเห็นหัวใจแก่นแท้แห่งการปฏิบัติธรรมที่ทั้งไม่ได้เด็ดขาด.

